

Jékely Zoltán

ÚJ ÉVEZRED FELÉ

Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,
 az új évezred nem lel itt bennünket-
 fekszünk a mélyben, s az ég régi kékjén
 fenn, fenn különös új gépek keringnek.
 Lebontották a házat, hol születtünk,
 - mint a Tabánt. Agyunk, székünk elégett.
 Sok könyvünk méltatlan kezekben eltűnt -
 s hová lettek alakunkról a képek?
 Az úton új cipők nyikorognak,
 más ruhában más lányok lengedeznek.
 Mint lelke eldugott öreg boroknak:
 az álmunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.
 Tovább lóbálja felettünk az égen
 az idő a napot, e lassú ingát,
 s úgy alszunk már, mint földünk más felében
 a kőbepolyált, hosszucsontu inkák.

(1935)

Alföldy Jenő

JÉKELY AZ ÚJ ÉVEZRED KÜSZÖBÉN

Valamely vers - néhány nevezetes történelmi alkalomtól eltekintve - olyankor válik időszerűvé, amikor az olvasó találkozik vele. Találkozik - az esztétikai befogadás értelmében. A személyes körülmények aktualizáló hatása jelentősen elősegítheti e találkozást. A lánygimnáziumban a szerelmes versek hódítanak jobban, a fiúiskolákban inkább a lázadó, forradalmi költészet művei. A kisgyermek a szívéhez közeli állapotokról mondogat örömmel verseket, s a vénülő szívekben az elmúlás gondolatának költői kifejezése talál visszhangra. A versekkel élő emberek el tudnák mesélni, miként villant föl emlékezetükben valamelyik vers egy sorsdöntő helyzetben. A mű értéke nem ezen fordul meg, hisz ez csak a vers témáját érinti, mégis úgy vélem, kár lenne - magasabb esztétikai megfontolásból akár - lebecsülni a körülmények által kedvezően befolyásolt versbefogadást. A vers és az olvasó vagy hallgató közti út lerövidülését szerencsének tarthatjuk. A szerencsét pedig nem érdemes elszalasztani.

Jékely Zoltán *Új évezred felé* című versének „jövendőlése” az évszázad-, illetve az ezredfordulóhoz

közeledve immár szembesíthető a ténnyel. Mindnyájan a kerek számok bűvöletében élünk, s az időbeli zónahatár átlépésének borzongató élménye közös bennünk. Pedig azon túl, hogy a számítógépekbe beprogramozott naptárak megbolondulnak, az idő közömbösen halad el fölöttünk. Ha azonban jól ragadjuk meg a versben az időszerűséget, akkor a maradandó értékek világába is bepillantunk. Kiderül, hogy az *Új évezred felé* nemcsak borongás vagy borzongás a hetven-nyolcvan évre kimért életidő rövidsége miatt, nemcsak elmúlásvers, hanem egyéb is. De haladjunk sorjában.

A költemény hatvanöt évvel az Úr kétezredik éve, ama kerek számú dátum előtt született: az 1935-ös évszámot írta a vers alá a keletkezés idejét gondosan számon tartó költő. Jékely Zoltán a vers írásakor mindössze huszonkét éves. A korán kibontakozó költő kezdettől fogva, egész költőútján különös fogékonyságot mutat az elmúlás iránt. Csupán verscímeiből villantom föl *A házsongárdi temetőben*, a *Csontjaimhoz*, *A halál fái*, *A halál ünnepén*, *A nagy temetőben*, *A föld mélyében* vagy a *Lemminkeinen*

az *avilágban* példáit - e szűkre szabott mustra csak a fiatalkori versekből való. De az egész életművön átvonul az elmúlás, a halálsejtelem uralkodó motívuma, s váratlanul bukkan fel a legváltozatosabb témák örvén. A sor szinte végeérhetetlenül folytatódik, az olyan jelentős későbbi verseket beleértve, mint az *Isten hozzád tízezer évre, Az idő-sárkányhoz, a Krúdy Gyula ígézése - „Aranyidők”* vagy az *Óda a gyászlovak emlékezetére*. Számos versét föllehetjük az életműben, mely szinte részletezve bontja ki az *Új évezred felé egy-egy gondolatát. A Múzeumlátogatás - Egy bronzkori férfi panasza* például: „Nem tagadom, fölujjongó öröm / volna tudni: kik járnak odafönn. / S mért nem szűnik meg a Kíváncsiság: / hova iramlík a világ?” - kérdezi egy sokezer éves férfi nevében.

Ehhez hasonló jelentőségű másik alaptémája a Szerelem, amely vonzó, üdvöt ígérő izgalmával növeli az élet, a fiatalság végességéből fakadó veszteség súlyát. Harminckét évesen komolyan gondolkodunk a társról, akivel az életet együtt szeretnénk leélni. A hangvétel komolyságából kihalljuk, hogy jelentős érzések bírják szóra a költőt. Pedig a körülmények nem olyan tragikusak, hogy sürgős számvetésre készíthetnének. Nincs szó közeli egzisztenciális veszélyeztetettségéről, háborúról, erőszakról, betegségről. Jékely, mint majd' mindig, most is „normális körülmények” között méri fel az örült végzetet, és írja hamuba a mementót arról a legnagyobb és legbiztosabb létezéséről, hogy végesek vagyunk.

Ami egyebet tudomásul vesz a jövőre vonatkozóan, az önmagában nem különösebben megrendítő. De ahová eljut a versben, az mégis a végső, nagy kérdések terepe, a legsúlyosabbaké. Nagy gondolkodik egybehangzó véleménye, hogy filozofálni annyi, mint a halálról gondolkodni. Lehet, hogy verset írni is ennyi, de a vers inkább, sokkal inkább tájékozódik a végzetről az élet gazdagsága felől, mint a filozófia a maga elvont, hideg fogalmakkal benépesített világában.

Jékely feje fölött a harmincas évek közepén motoros repülőgépek zúgtak. Nem lehetett sok sejtelve arról, hogy milyenek az éjszakában lassú fénycsíkot húzó (valójában a hang sebességét jóval meghaladó) műholdak vagy az évszázad és évezred vége felé elhíresülő „lopakodó” repülők. A jövő, azaz korunk találmányainál mennyivel fontosabb számára az, amit ismer a múltból! Az például, hogy szülőházát, a boldog gyerekkor nagyenyedi környezetét az évszázad s az évezred végére bizonyára lebontják, miként Buda patinás negyedét, a Tabánt, kedvenc írója, Krúdy számos elbeszélésének ódon kulisszáit is lebontották valamikor a vers születése előtti években. Jékely egész életében erősen kötődik

a nagyenyedi szülőházhoz és az erdélyi szülőföldhöz. Itt még az emlékezet jelentéktelennek tetsző fogódzói, a tárgyak, a bútorok is tűzre kerülnek. De a könyvek, a szellemi élvezet és épülés eszközei is kézen-közön elvesznek. Könyves ember számára ezek is létfontosságúak.

Az évezredvégi utakon vonuló fiatal hölgyek Aviseletéről - hadd mondjuk ki, amit mi tudhatunk: a holdjáró cipőkről - nem lehetett fogalma a nők iránt sosem közömbös költőnek. Ez igen lényeges: Jékely világa a költők, az „alanyi költők” közt is feltűnő mértékben a másik nem körül forog. Nem csupán valami Don Juan-i hajlamból eredően: a lét kiegészülése bölcséleti kérdés is Jékelynél, mint ama régieknél, akik szerint az istenek által kettészakított ember, az őshermaphroditus férfi-fele egész életében keresi női felét. De jövőbe hatoló képzelete mint-ha megtorpanna e ponton: a költő sokkal nagyobb megjelenítő erővel beszél a múltról és a jelenről, mint az ismeretlen jövőről. A tizenhat soros vers jelentős részében felsorolás: elmondja, elbűsongja, mi mindent nem tudhat-láthat, amit az ezredvégi emberek tudhatnak-láthatnak.

Sok mindenről tud azonban, amire más halandó Sakkor sem gondol, ha megadatott neki, hogy évtizedekkel vagy akár évszázadokkal túlélje a költőt. Az ő képzelete szabadon jár-kel és száguld a térben és az időben, akkor is, ha a technika általunk megismert csodái iránt nem olyan fogékony, mint például Hélioszekere, a napkerék égi útja vagy az emberi műveltség évszázadai, évezredei iránt. De a költő nem is *képzeletet* mond, hanem *álmot*: „Mint lelke eldugott öreg boroknak: / az ál munk egyre sűrűbb, édesebb lesz” - ebben azért rejlik némi vigasz. Jékely, miközben szünni nem akaróan vívódik az elmúlás szorongató tudatával, sokszor mintegy barátkozni próbál vele, megszelídíti, domesztikálja. Itt-ott még a halottak iránti irigység képzetét is elhinti. Ahogy kései versében, az *Óda a gyászlovak emlékezetére* egyik sorában írja: „és az ezüstküllős, ropogó kerekek közt, odafent, / fenséges vonulásában egy kislány irigylit a holtat!...”

A fényt adó égitestet idő lóbálta, *lassú ingának* nevezi merész metaforájával, melyre lágyan, mégis élesen rímel az utolsó sor hatalmas költői képe, a *kőbepólyált, hosszúcsontú inkák*. Ezekkel a képekkel és ezzel az ingát-inkák rímpárral a legszebb és leglátványosabb verszárások egyikét alkotta meg.

Kettős ellenpontozás jellemzi a költeményt. Képzetele a *lent* és a *fönt* ellentétben nyugszik, mely a *múlt* és a *jövő* ellentétpárjának felel meg. (Sok versében megtaláljuk Hádész és Zeusz, azaz halál és élet világának ezt az ellentétét. „Jaj, Párizsban mennyi élet és halál van, / mennyi hús-vér fönt s

mennyi csont alul!" - olvassuk *A nagy temetőben* című, 1937-es versében.)

A költő az ember általános elmékezet-működésének megfelelően a gyermekkori múltat hozza legjobban érzékelhető közelségbe. De bizonyos értelemben a halált is úgy fogja föl, mint hosszú álmot, vagyis mint az élet folytatását: „Mint lelke eldugott öreg boroknak: / az álmunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.” Az itt földéztet *álmunk* visszatér a verszáró képben: kétezerben *alszunk már*, s valamiképpen az álmok sem érnek véget.

Benne rejlik ebben az álmok által kínált senecai vigasztaláson túl egy nagy pozitívum. Olyan pozitívum, amely az elégiának éltető, élni segítő tartalmat ad, mint az idő zamatot az óbornak. Ez pedig az a burkolt *szerelmi vallomás*, amely az emberi lét két nagy tényezője, a szerelem és a halál fogalmát összeköti.

Jékely a *szerelem és a halál költője* ebben a versében is. Eletünk e két alapfogalma más költőknél is gyakran középponti jelentőségű, de talán senkinél ilyen szorosan összefonódva, ilyen váltólázaszerűen, ennyire kibékülésre vágyóan, de az összebékíthetlenséget bizonyító küzdelemben. Versében a szerelmi beteljesülés rokon a meghalással és viszont. A halál hol azzal fenyegeti az embert, hogy megvonja tőle a gyönyörök gyönyörét, hol azzal csábítja, hogy sóvár vágyait csak ő oldhatja fel. A testiségnek igen nagy szerepe van Jékely költészetében, de csak azért, hogy minél nagyobb hitelt szeressen a lelkiségnek, a halhatatlanság vágyának. Szerelmi lírájának tüztét a halál tudata annál jobban

táplálja, minél inkább fenyegeti kioltással az életet, s vele a szerelmet is.

Hogy szerelmes vers is ez, nemcsak halálvers, az mindjárt a verskezdő megszólításból kiderül: „Mi kétezerben nem élünk, szegénykém”. Gondolható, hogy a kedveséhez szól a költő: a kijelentés megszólítottja nem lehet sokkal ifjabb a költőnél, és bizalmas viszonyban van vele, hiszen *szegénykémnek* szólítja. A szerkezet is bizonyító erejű. Az, ahogy az elmúlásmotívum egy magasabb szintre emelve újból megszólal. A vers harmadik sorában a *fekszünk a mélyben* együttes alvásra utal: a beszélő és megszólítottja együtt pihen a sírban, mint az életet együtt leélt párok. S az utolsó sorokban az, ahogy álmunkról, vagyis a megszólítottal közös álomról beszél, majd az „úgy *alszunk* már, mint földünk más felében / a kőbepólyált, hosszúcsontú inkák” igei többes szám első személye is erre enged következtetni: párban nyugszanak a szerelmesek.

A költemény *látszólag* arról szól, hogy a kétezeredik évet nem érhetik meg az összetartozók, *valójában* pedig arról, hogy együtt lesznek további évszázadok múlva is. A versben egyformán fontos a látszat és a valóság, a mű titka ezek összejátszó együttesében van. Az elmúlást évszázadokkal túlélő szerelem gondolatához nem ad szilárd támpontot a költő, ám a maga sejtető módján mégis ezt sugallja. Vallomását kesernyés lemondásba burkolja, mégis vall a szerelemről, a szerelemhez halálon túli hűséggel, felejtetetlenül.

A nagy fogadkozásokat pedig a gyorsan felejtethető versek íróinak hagyja.

Szoliva János

OTT, AKKOR

Ha egyszer, csak úgy, megállnánk,
ahogy a busz megáll valahol,
ott, ahol nincs megálló, sík terep,
csak hegyek, lepusztult hegyek,
ott, ahol felhőkbe túr a szél,
és hallható a menny, ahogy dörög,
és látható a csóva fejünk fölött,
s a távolban, talán messze,
harang zúgna félreverte,
ott, akkor megremegne a szánk,
összekulcsolódna a kéz,
ott, akkor eszünkbe jutna
litániákból megőrzött imánk:
„Uram, irgalmazz nekünk!”